

Пітер БЕРК

“АННАЛИ” У ГЛОБАЛЬНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

1. СПРИЙНЯТТЯ “АННАЛІВ”

Настав час розглянути досягнення руху "Анналів" за кордоном, не тільки за межами Франції, але також і за межами історичної науки. Оповідь, яку тут стисло подамо, не буде простим описом поширення незаперечної істини. Справді, подекуди "Анналі" зустріли досить ворожий прийом. Моїм завданням є, скоріше, описати різноманітність відгуків на нову історію, причому не тільки схвальних та критичних, а й спроби застосувати методи "Анналів" для роботи в різних сферах, спроби, які дають можливість виявити слабкі місця у самій концепції¹. Щоб охопити дану проблематику, цей опис неминуче буде вибірконим та суб'єктивним.

"Анналі" за кордоном. Перед Другою світовою війною "Анналі" вже мали друзів та прибічників за кордоном, від Анрі Піренна в Бельгії до Р.Г. Тауні у великій Британії². І все ж таки, лише в епоху Броделя, і журнал, і рух стали широко відомі у Європі³.

"Середземномор'я", природно, було звернене до читачів цієї частини світу; переклад італійською книги Броделя з'явився (так само як і іспанською) 1953 року. Два італійці - Руджеро Романо та Альберто Тененті - були серед найближчих співробітників Броделя. Деякі провідні італійські історики 1950-х років були друзями Люсьєна Февра та прихильниками руху "Анналів". Ці зв'язки поширювались від Армандо Сапорі, історика, який вивчав середньовічних італійських торгівців, до Дельйо Кантіморі, який поділяв інтерес Февра до еретиків XVI ст. Монументальна "Історія Італії", публікацію якої було розпочато видавцем Джуліо Ейнауді у 1972 р., зосереджена на довготривалих тенденціях, віддавала належну пошану Блоку в назві першого тому та містила розгорнутий нарис Броделя⁴.

У Польщі, всупереч офіційному пануванню марксизму (чи, можливо, завдяки цьому), історики тривалий час демонстрували

суттєвий ентузіазм щодо "Анналів". В університетах довоєнної Польщі був наявний традиційний інтерес до економічної та соціальної історії. Ян Рутковський писав для "Анналів" у 1930-х роках та заснував подібний журнал у себе на батьківщині. Чимало польських істориків вчилися у Парижі, як, наприклад, Броніслав Геремек, видатний медієвіст, добре відомий у професійних колах завдяки своїм дослідженням міської бідноти та ще ширше відомий як канцлер Леха Валенси. Поляки продемонстрували суттєвий інтерес до історії ментальностей. "Середземномор'я" з'явилося у перекладі польською та надихнуло поляків на дослідження Балтики, опубліковане Центром історичних досліджень у його серії "Cahires des "Annales" ("Збірник "Анналів")⁵.

Ще цікавішим був відгук на знаменитий твір Броделя про "історію та соціальні науки"⁶. Його вплив може бути виявлений в одній із найбільш непересічних праць з історії, опублікованих у післявоєнній Польщі - це "Економічна теорія феодальної системи" (1962) Вітольда Кули, історика, якому Бродель одного разу зробив комплімент, охарактеризувавши його як "набагато розумнішого, ніж я сам"⁷. Кула Здійснив економічний аналіз польської латифундії XVII-XVIII ст. Він указав на те, що економічна поведінка польських магнатів суперечила тому, що передбачено класичною економікою. Коли ціна на жито, їх головний продукт, зростала, вони скорочували виробництво, а коли ціна зменшувалась, вони виробляли більше. Пояснення цього парадокса слід шукати, зазначав Кула (всупереч Броделю, але в унісон іншим історикам школи "Анналів"), у сфері культури чи ментальності. Ці аристократи були зацікавлені не в отриманні прибутку, а у збереженні свого стилю життя, того стилю, який став для них звичним. Хитання у виробництві були спробою зберегти сталий прибуток. Було б цікаво дізнатися про реакцію Карла Маркса на ці ідеї⁸.

З іншого боку, у Німеччині у 1950-1960-х роках політична історія залишалася домінуючою. Визнаючи важливість нових німецьких підходів до історії в епоху Шмоллера, Вебера та Лампрехта, розглянутих у "вступі" до нашого дослідження, це панування може здатися дивним. Однак, після трагічних експериментів 1914-1918 та 1933-1945 рр., було б складно заперечувати важливість політики чи подій, і справді, більшість історичних дискусій сконцентрувалася на Гітлері та ролі Німеччини у двох світових війнах. І тільки коли післявоєнне покоління досягло зрілості у 1970-х роках, інтереси перемістилися до "історії повсякденності" ("Alltagsgeschichte"), історії народної культури та історії ментальностей⁹.

Так само й велика Британія, принаймні у 1940-1950-х роках, була яскравим зразком того, що Бродель буквально називав "відмовою від запозичень". Марк Блок розглядався, скоріше, як здібний історик економіки середньовіччя, ніж як представник нового стилю історії, тоді як Февр взагалі навряд чи був відомий (скоріше серед географів, ніж серед істориків). Коли було вперше опубліковано "Середземномор'я" Броделя воно не обговорювалося на сторінках "English Historical Review" ("Англійський історичний огляд") чи "Economic History Review" ("Огляд економічної історії"). Перед 1970-ми роками переклади книг істориків школи "Анналів" були вкрай нечисленними. Винятком із правила був Марк Блок. Можна було б сказати, що інтерес Блока до історії Англії та його схильність до применшення (що так відрізняється від манери Люсьєна Февра), дозволила йому вважатися свого роду почесним англійцем¹⁰.

Причини відсутності перекладів можна відшукати у рецензіях на головні праці школи в англійських журналах від "Times Literary Supplement" ("Літературний додаток до "Тайме") до "English Historical Review". Один за одним рецензенти засуджували те, що вони називали "манірним та дуже дратуючим стилем "Анналів", "вивертами стилю, розробленого Люсьєном Февром" чи "езотеричним жаргоном, який іноді наводить на думку, що автори Шостої секції¹ пишуть лише так, щоб зрозуміти один одного"¹¹. Ті з нас, хто підтримував "Аннали" на початку 1960-х років у певному сенсі належали до еретичної меншості, подібно до прихильників Блока та Февра у Франції в 1930-х роках.

Терміни на кшталт "кон'юнктура" ("conjuncture") чи "колективне мислення" ("mentalites collectives") виявилось фактично неможливо перекласти та вкрай важко для британських істориків зрозуміти - визнавши єдине значення. Їхня реакція - здивована, підозріла чи ворожа - нагадувала реакцію їхніх колег філософів на праці Сартра та Мерло-Понті. Британці дійшли висновку, не вперше, але й не востаннє, що вони просто не розмовляють тією ж мовою, що й французи. Відмінність між британською традицією емпірицизму та методологічного індивідуалізму й французькою традицією теорії та холізму стояла на заваді інтелектуальним контактам. В Англії з часів Герберта Спенсера, чи, навіть, раніше, було аксіомою, що колективне буття на зразок "суспільства" є уявним, тоді як індивіди існують реально¹². Прославлене твердження Дюркгейма про реальність соціального було написано, щоб спростувати припущення Спенсера та його школи. Ще один яскравий зразок цієї англо-французької

суперечки бере початок у 1920-х роках, коли кембриджський психолог Фредерік Бартлетт критикував відоме дослідження соціального каркасу пам'яті Моріса Хальбвакса за створення вигаданого буття - "колективної пам'яті"¹³. Сьогодні все ще можна почути британських істориків, які критикують історію "колективного мислення" ("mentalites collectives") на подібній підставі.

Було б неважко збільшити кількість прикладів регіональних відмінностей у сприйнятті нової історії. Навіть стосунки між "Анналами" та марксизмом змінюються від регіону до регіону. У Франції прибічники марксизму в цілому йшли на певній відстані від "Анналів", незважаючи на подвійну лояльність Лабрусса, Вілара, Агюлона та Вовелля. В Англії, навпаки, марксистки, головним чином Ерік Хобсбаум та Родні Хілтон, були першими серед тих, хто вітав "Анналі"¹⁴. Цю приязнь можна пояснити умовами інтелектуальної стратегії - "Анналі" були союзником у боротьбі проти панування традиційної політичної історії. Також, напевно, марксистки були вражені подібністю між їх видом історії та французьким - не тільки наголосом на структури та великий проміжок часу, а й інтересом до тотальності (яка була ідеалом Маркса, до того як стати ідеалом Броделя). Подібність зробила їх сприйнятливішими до звернень "Анналів". Затвердження марксистської формації у Польщі свідчило, що її ставлення до "Анналів" слідувало вже іншій моделі¹⁵.

"Анналі" та інші сфери історії. Ще одним аспектом сприйняття "Анналів" є перенесення концепцій, підходів та методів з одного історичного періоду або регіону на інший. Рух було очолено дослідниками Європи в ранній новий час (Февр, Бродель, Леруа Ладюрі), до яких тісно долучалися медієвісти (Блок, Дюбі, Ле Гофф). Як ми вже бачили, є набагато менше праць цього роду з історії ХІХ ст., тоді як у випадку з новітньою історією переконливо доведено, що "Анналі" взагалі не вплинули на неї. І це не випадково: значення політики в історії ХХ ст. робить парадигму "Анналів" непридатною для цього періоду без її модифікації. Парадоксальний висновок, зроблений голландським оглядачем, прихильником "Анналів", полягає в тому, що історія нашого століття, написана у стилі "Анналів", і потрібна, і неможлива водночас. "Якщо її написати, це не буде історія у стилі "Анналів". Але новітня історія не може бути написаною без "Анналів"¹⁶.

На протилежному кінці хронологічної шкали, подібність між деякими нещодавніми працями з античної історії та парадигмою

"Анналів" є очевидною. Чи є ця подібність наслідком "впливу" або спорідненості визначити набагато важче. Традиція Дюркгейма у класичних дослідженнях існувала задовго до заснування "Анналів", традиція, репрезентована у Франції другом Блока Жерне, а в Англії - групою кембриджських античників, таких як Ян Харрісон та Ф.М. Конфорд, які читали Дюркгейма та Леві-Брюля й шукали сліди "первісного мислення" у давніх греків. У страсбурзький період, як ми вже бачили, спеціаліст з історії Стародавнього Риму Андре Піганьйоль перебував у групі "Анналів".

Сьогодні провідні історики античності, такі як Жан-П'єр Вернан та Поль Вейн звернулися до психології, соціології та антропології¹¹ для того, щоб пояснити історію Греції та Риму в стилі, який має паралелі з Февром та Броделем, якщо не повністю слідує їх зразку. Так, наприклад, Вернан займається історією таких категорій як простір, час та особистість¹⁷. Вейн писав про Римські ігри, застосовуючи теорії Мосса та Полані, Веблена та Вебера, і розглядаючи фінансування ігор у категоріях дарування, перерозподілу, наочного споживання та політичної корупції¹⁸.

В цілому ж, історія світу за межами Європи залишилася досить ізольованою від "Анналів". Так, наприклад, дослідники історії Африки виявили досить незначний інтерес до цього підходу, за винятком бельгійського антрополога Яна Вансіні, який зробив запроваджені Броделем відмінності між тривалим, середнім та коротким часом основою своєї історії Куби¹⁹. Хоча колишній учень Блока, Анрі Брюншвіг, став одним із провідних дослідників історії колоніальної Африки, його дослідження французького імперіалізму, здається, мало чим зобов'язане "Анналам" і, безсумнівно, через його інтерес до нещодавнього минулого та досить короткого проміжку часу (1871-1914 рр.), який зробив цю модель непридатною²⁰.

Що стосується Азії та Америки, то тут все набагато складніше. Хоча є ознаки зростаючого інтересу до цього підходу й чотири члени групи були запрошені на конференцію з " нової історії", яка відбувалась у Нью-Делі 1988 р., індійські дослідники історії Індії досить мало запозичили в "Анналів"²¹. Найбільш новаторська група індійських істориків, які пливають під прапором "юніорських досліджень", добре обізнана з французькою історією, але віддає перевагу відкритому марксизму. Знову ж таки, всупереч інтересу Блока до Японії, та загальному японському ентузіазму щодо західних тенденцій, нелегко назвати дослідження з історії Японії у річищі традиції "Анналів". Багато японських істориків вчилися

у Школі вищих досліджень, але всі вони працюють над історією Європи.

Історики з інших регіонів Азії дещо ближче до "Анналів". Нещодавнє дослідження південно-східної Азії австралійським істориком намагається дати "тотальну історію" регіону з 1450 по 1680 рр. і бере за зразок працю Броделя з матеріальної культури та повсякденного життя²². Деякі французькі дослідники історії Китаю також за духом близькі "Анналам". Очевидна відмінність китайського мислення є викликом історії ментальностей, що спровокував чимало відповідей. Марсель Гране, один із учених-послідовників Марка Блока, поділяв його ентузіазм щодо Дюркгейма та написав велике дослідження зі світогляду китайців відповідно до лінії Дюркгейма, підкреслюючи те, що він називав "дологічним мисленням" та перенесення соціального ладу на світ природи²³.

Значно пізніше, Жак Жерне, подібно до інших французьких істориків його покоління, "піднявся по сходинках із підвалу на горище", від економічних аспектів буддизму до дослідження християнських місій у Китаї. Його нещодавнє дослідження християнської місії в Китаї у XVI-XVII ст. можна не без підстав охарактеризувати як історію ментальностей у стилі "Анналів"²⁴. Воно сконцентроване на проблемі непорозуміння. Місіонери були впевнені, що вони багатьох навернули у свою віру, але були нездатні зрозуміти, яке значення мав перехід до нової віри для самих новонавернених. Мандарини, зі свого боку, не розуміли намірів місіонерів.

Згідно із Жерне ці непорозуміння демонструють відмінності між категоріями "спосіб мислення" ("modes de pensee") та "ментальні рамки" ("cadres mentaux") двох сторін, пов'язані з відмінностями в їхніх мовах²⁵. Ця зосередженість на протиріччі між двома культурами дозволила Жерне висвітлити ментальності засобом, від якого відмовились історики Європи. Те, що Бродель охарактеризував іззовні як приклад "відмови від запозичень", Жерне пояснив ізсередини.

Що стосується американських відгуків на "Анналі", то контраст між північчю та півднем просто разючий. Дослідники історії Північної Америки, які протистоять північноамериканським дослідникам історії Європи, виявили досить незначний інтерес до парадигми "Анналів". Звернення до антропології в історії колоніального періоду розвивалося незалежно від французької

моделі. Хоча працю Броделя було охарактеризовано як "дивним чином подібну за своїм розмахом" до книги "Сполучені Штати, 1830-1850 роки" Фредеріка Джексона Тернера, ми все ще в очікуванні нового американського Броделя²⁶.

У Центральній та Південній Америці, скоріше, протилежна ситуація. У Бразилії все ще згадують лекції Броделя в університеті Сан Паулу в 1930-х роках. Знаменита трилогія соціальної історії Бразилії історика-соціолога Жільберто Фрейєра (який знав Броделя в цей час), присвячена таким темам як родина, сексуальність, дитинство та матеріальна культура, випереджаючи нову історію 1970-1980-х років. Образ великої садиби ("casa grande") як мікрокосму та як метафори плантаторського суспільства у Фрейєра зробив враження на Броделя і наведений у його роботі.

З іншого боку, як свідчить серія нещодавніх досліджень, деякі дослідники історії Іспанської та Португальської імперій в Америці справді дуже серйозно сприйняли парадигму "Анналів"²⁷. Яскравим прикладом є книга Натана Уочтла "Очима переможених" (1971) - історія початку колоніального періоду Перу з точки зору індіанців. У цілому ряді пунктів це дослідження має спільні риси із працями істориків групи "Анналів" про Європу. Воно пов'язане із зверненням до економічної, соціальної, культурної та політичної історії. Воно, безсумнівно, є прикладом історії з низів, оскільки багато розповідає про народне повстання. Воно застосовує регресивний метод¹¹, пов'язаний із Марком Блоком, досліджуючи сучасні танці, які відбивають іспанське завоювання, як засіб відтворення первинної реакції індіанців. Воно запозичує концепції із соціальної антропології, головним чином "аккультурацію" - термін, запроваджений у Франції, істориком із групи "Анналів" Альфонсом Дюпроном. Однак, Уочтел не лише запозичив модель "структура - кон'юнктура - події" у дослідників історії Європи раннього нового часу. В Перу, соціо-культурні зміни епохи не знайшли відображення у старих структурах. Навпаки, розпочався процес "деструктуризації". Інтерес автора до цього процесу надає книзі Уочтла динамічності, а також трагічного звучання, з яким не йдуть у порівняння навіть "Селяни Лангедока"¹⁴.

"Анналі" та інші наукові дисципліни. Сприйняття "Анналів" ніколи не обмежувалося сферою історії. Рух, який залучив так багато "наук про людину", природно, викликав інтерес у межах цих дисциплін. Хоча набагато складніше відобразити вплив менш теоретичних наук,

таких як історія, на більш теоретичні, на кшталт соціології, ніж інший, зворотний шлях, спроба, можливо, заслугоує зусиль.

Так, наприклад, в інтелектуальному розвитку Мішеля Фуко французька "нова історія" відіграла важливу роль. Фуко рухався паралельним курсом із третім поколінням "Анналів". Подібно до цього покоління він був зацікавлений у розширенні об'єкта дослідження історії. Він дечого навчив їх, як ми вже бачили вище. Він також дечого навчився і в них.

Борг Фуко перед "Анналами", можливо, буде меншим, ніж той, яким він зобов'язаний Ніцше або історикам науки, таким як Жорж Кантієм (який ознайомив його з поняттям інтелектуальної переривчатості), однак він залишається суттєвішим, ніж Фуко будь-коли визнавав. Те, що Фуко любив називати своєю "археологією" або "генеалогією" має, як мінімум, спільні риси з історією ментальностей. Обидва підходи демонструють великий інтерес до довготривалих тенденцій та відносно незначний інтерес до індивідуальних мислителів.

Що Фуко не міг прийняти у підході "Анналів" до інтелектуальної історії, то це те, що він вважав занадто сильним наголосом на тривалість²⁸. Очевидною була його готовність схопити кропиву та обговорити - як світогляд змінює те, що найбільше відрізняло Фуко від істориків ментальностей. їм ще було чого повчитися з його наголосу на епістемологічних "проривах", однак, вони, можливо, були роздратовані його відмовою пояснити ці прориви.

На початку 1970-х років, якщо не раніше, ще були археологи та економісти, які читали Броделя про "матеріальну культуру", педіатри, які обговорювали погляди Філіпа Ар'єса на історію дитинства, та скандинавські фольклористи, які сперечалися з Леруа Ладюрі стосовно народних казок. Деякі мистецтвознавці та літературні критики, особливо у Сполучених Штатах, також цитували істориків школи "Анналів" у своїх власних працях, які розглядали як частину спільної справи, іноді іменованої як "літературна антропологія" чи антропологія "візуальної культури".

Значний інтерес до підходу "Анналів" наявний особливо у трьох дисциплін. Цими трьома дисциплінами є географія, соціологія та антропологія. У будь-якому разі, слід зазначити, що, принаймні, в англomовному світі, цей інтерес розвинувся порівняно нещодавно та, що він все ще, фактично, обмежується працями Броделя.

Географія займає належне місце для того, щоб розпочати цей огляд, оскільки був час, коли навіть у Франції географи сприймали новий рух серйозніше, ніж більшість істориків²⁹. Подібність між

історичною географією Відаля де ла Блаша та гео-історією Броделя вже було розглянуто і вона є досить очевидною. Водночас, одним із наслідків піднесення імперії Броделя став занепад історичної географії як дисципліни перед обличчям конкуренції з істориками (подібний висновок може бути зроблений і стосовно історичної соціології та історичної антропології у Франції)³⁰.

В інших країнах історія ще заплутаніша. Хоча нарис Февра з історичної географії було перекладено англійською невдовзі після його публікації, в англomовному світі в географії домінував традиційний стиль, в якому знайшлося небагато місця для французького підходу. Цю одноманітність порушено порівняно нещодавно й замінено плюралізмом чи, скоріше, завзятими дебатами між прибічниками марксистського, квантитативного, феноменологічного та інших підходів, і серед них підходу Броделя³¹. Треба зазначити, що нещодавно видана тритомна історія Тихого океану, написана не істориком, а географом Оскаром Спейтом³².

Що стосується соціології, то захоплення Дюркгеймом на початковому етапі "Анналів" допомогло забезпечити їм теплий прийом у соціології, принаймні, у Франції. Два провідних французьких соціологи, Моріс Хальбвахс та Жорж Фрідман, вже були міцно пов'язані з журналом, тоді як третій, Жорж Гурвич, із задоволенням співпрацював із Броделем, що, однак, не виключало суперечок³³. З іншого боку, в англomовному світі, зовсім нещодавно, за часів поширення відчуття "кризи соціології", вчені, які працюють у цій дисципліні, наново відкрили історію, й водночас ознайомилися з "Анналами", особливо з Броделем, чії ідеї щодо часу безпосередньо стосуються дослідників соціальних змін. Як і у випадку з істориками, соціологи-марксистки, такі як Норман Бірнбаум та Іммануел Валлерстайн (директор Центру Фернана Броделя у Бінгемтоні), були серед перших, хто звернув увагу на "Аннали", але тут інтерес набагато масштабніший. Так, наприклад, пізній Філіпп Абрамс охарактеризував "Середземномор'я" Броделя як таке, що вказало шлях до "ефективної аналітичної історичної соціології"³⁴.

Деякі антропологи рано виявили інтерес до "Анналів", головним чином Леві-Стросс та Еванс-Притчард. Бродель та Леві-Стросс були колегами в університеті Сан Паулу у 1930-х роках і з цього часу підтримували стосунки між собою³⁵. Еванс-Притчард, який отримав історичну освіту перед тим як звернутися до антропології, був добре обізнаний з діяльністю Люсьєна Февра та Марка Блока³⁶. Я підозрюю, що його знамените дослідження "Чаклування, оракули та магії" в

центральноафриканського племені азанде зобов'язане, чи, принаймні, інспіроване "Королівським дотиком" Блока, тоді як його аналіз предметно-орієнтованого відчуття в суданського племені нуер призвів до висновків, подібних до узагальнень Февра (сформульованих дещо пізніше) стосовно обчислення часу в епоху Рабле ³⁷.

Еванс-Притчард відстоював тісний зв'язок між антропологією та історією в той час, коли більшість його колег була антиісторичними функціоналістами. Деякі молоді антропологи звернулися до історії наприкінці 1960-х років, майже тоді, коли деякі історики школи "Анналів" відкрили для себе символічну антропологію. Дві дисципліни, здавалося, зливалися в одну. Однак звернення антропології до історії було пов'язане зі зверненням до нарративу та подій, тобто саме до тих аспектів історичної традиції, які були відкинуті групою "Анналів". Існувала небезпека, що дві дисципліни так і не зможуть зустрітися.

Один приклад продемонструє ясніше, ніж список імен, умови, за яких відбулася зустріч; що саме хотіли антропологи від історії чи від "Анналів" та, нарешті, як може бути трансформована модель у процесі її застосування. Серед книг, що вплинули на історичну антропологію Гаваїв Маршалла Салінса, були праці Броделя, особливо його твір про великий проміжок часу ("longue duree"). Бродель, без сумніву, оцінив розгляд Салінсом "структур довгої тривалості", в якому прибуття капітана Кука на Гаваї в 1779 р., коли він був сприйнятий гавайцями як втілення їхнього бога Лоно, розглядається як приклад шляху, на якому "події підпорядковані культурі". Але Салінс не зупинився на цьому. Він і далі вивчав, "як у цьому процесі перепідпорядковано культуру"³⁸. Запозичивши ідею у Броделя, він спростував чи, принаймні, трансформував її, доводячи, що подія (візит Кука чи взагалі зіткнення між гавайцями та європейцями), призвели до структурних змін у гавайській культурі, таких як криза системи табу, навіть якщо "структуру було захищено від переоцінки її цінностей". Було б важко заперечувати потенційну користь цієї видозміненої моделі для вивчення, скажімо, соціокультурних наслідків Французької революції. Тепер м'яч повернувся на половину поля істориків.

2. ПІДСУМОК

Час зробити підсумок та спробувати оцінити досягнення трьох поколінь істориків групи "Анналів", розглянувши, особливо, два питання. Наскільки нова та цінна їхня нова історія?

Як ми вже бачили, бунт Февра та Блока проти панування історії політичних подій був лише одним із цілої серії подібних виступів, їхня головна мета - створення історії нової якості вже поділялася багатьма вченими упродовж тривалого періоду. Французька традиція, від Мішле та Фюстеля де Куланжа до "Annee Sociologique", Відаля де ла Блаша та Анрі Берра, добре відома. З іншого боку, альтернативні традиції взагалі недооцінюються. Якби ворожка наворожила у 1920 р., що десь у Європі почне невдовзі розвиватися новий стиль історії, то він, безсумнівно, локалізувався б у Німеччині, а не у Франції: у Німеччині Фрідріха Ратцеля, Карла Лампрехта та Макса Вебера.

Фактично всі нововведення, пов'язані з Февром, Блоком, Броделем та Лабруссом, мали прецеденти або паралелі, від регресивного та порівняльного методів до зацікавлення між-дисциплінарним співробітництвом, квантитативним методом та змінами протягом тривалого часу. Так, наприклад, у 1930-х роках Ернест Лабрусс та німецький історик Вальтер Абель незалежно один від одного працювали над квантитативною історією сільсько-господарських циклів, тенденцій та криз³⁹. У 1950-х роках відродження регіональної історії у Франції мало паралелі із відродженням локальної історії в Англії, пов'язаним зі школою У.Г. Хоскінса - послідовника Тауні - чії книги містили дослідження формування англійського ландшафту, економічну та соціальну історію одного села у графстві Лейчестершир - Уїгстон Магна - протягом тривалого періоду, близько 900 років⁴⁰. Захоплення французьких істориків квантитативним методом та їх відхід від цього методу до мікроісторії та антропології рухалися біч обіч із цими явищами у Сполучених Штатах та будь-де.

Якщо окремі нововведення, пов'язані з "Анналами", мають прецеденти та паралелі, то їх сполучення - аж ніяк. Правильно також і те, що паралельні рухи за реформу та оновлення історії були переважно невдалими, від Карла Лампрехта у Німеччині до "нової історії" Дж.Х. Робінзона у Сполучених Штатах. Досягнення Блока, Февра, Броделя та їхніх послідовників пішли далі, ніж у будь-якого вченого чи групи вчених у досягненні цих спільних цілей, й повели рух, який поширився набагато далі та триває довше, ніж у їх конкурентів. Можливо, майбутні історики зможуть пояснити цей успіх у категоріях як структури, так і кон'юнктури, вишукуючи його, наприклад, у готовності урядів Франції, які змінювали один одного, фінансувати історичні дослідження, чи у знищенні німецької

інтелектуальної конкуренції у перебігу двох світових війн⁴¹. Усе одно важко заперечувати особистий внесок Блока, Февра та Броделя.

Хоча цю книгу присвячено деяким новим тенденціям у написанні історії, я не хотів би стверджувати, що нововведення потрібне задля самого себе. Я щиро згоден із нещодавньою критикою, що "ані нова історія не заслуговує захоплення тільки через те, що вона нова, ані стара - зневаги, тільки тому, що вона стара"⁴². Настав час розглянути, у підсумку, цінність, ціну та значення колективного досягнення "Анналів".

Зробити це - все одно, що написати некролог. Фактично, ця метафора не є цілком безпідставною. Хоча Школа вищих досліджень все ще існує та має талановитих істориків, які ототожнюють себе із традицією "Анналів", не буде великим перебільшенням сказати, що рух справді припинився. З одного боку, ми бачимо членів групи "Анналів", які наново відкривають політику, так само як і події. З іншого - ми бачимо так багато сторонніх учених, натхнених рухом і які прямують у подібному напрямку через свої власні переконання, так що терміни на зразок "школа" та, навіть, "парадигма" втрачають своє значення. Рух розчиняється, зокрема, й унаслідок свого успіху.

Цей рух не може бути "усім для всіх", але його, звичайно ж, було інтерпретовано досить різними засобами. Традиційні історики схильні тлумачити його мету як повну заміну одного виду історії іншим, який відсилає політичну історію, і особливо історію політичних подій, на звалище. Я дуже далекий від упевненості, що саме це було наміром Февра чи Блока. Новатори, звичайно, більше були надихнуті вірою: те, що не випробувано раніше, скоріш варто застосувати, аніж рішуче нав'язати це всім до одного. У будь-якому разі, політична історія могла дуже добре захищатися в їхню епоху. В наступний період ситуація змінилась. Бродель закликав бути плюралістами та любив говорити, що історія має "сотню облич", однак, саме в період його керівництва, гроші, призначені на дослідження, йшли на нову історію, обминаючи стару. Це призвело до нівеляції ролі дослідників політичної історії.

Хоча ми прагнемо глянути на "Аннали" з точки зору глобальної перспективи, однак, є більший сенс оцінювати їх, скоріше, як парадигму взагалі (чи, можливо, як групу парадигм), ніж як певну парадигму написання історії. Може бути корисною спроба дослідити застосування та обмеження цієї парадигми в різних сферах історії, визначених географічно, хронологічно та тематично. Внесок

"Анналів" може бути досить глибоким, але він також надзвичайно нерівномірний.

Як ми вже бачили, група "Анналів" приділяла Франції левову частку своєї уваги. Вслід за Броделем суттєвий обсяг досліджень було виконано з історії Середземномор'я, особливо - Іспанії та Італії⁴³. Також значним був і внесок групи "Анналів" у вивчення історії Іспанської та Португальської Америки. Тільки незначна кількість істориків школи "Анналів" досліджувала інші частини світу. Так, наприклад, інтерес Марка Блока до історії Англії не був прийнятний його послідовниками.

Так само як вони цікавилися Францією, історики групи "Анналів" зосередили свою увагу на одному періоді - так званому "ранньому новому" часі - від 1500 по 1800 роки, особливо на "старому режимі" у Франції - з 1600, чи близько цього, до 1789 рр. їхній внесок у дослідження середньовіччя також був значним. Як ми вже переконалися, деяких істориків-античників можна охарактеризувати як попутників "Анналів".

З іншого боку, група "Анналів" приділяла порівняно мало уваги подіям світу після 1789 р. Шарль Моразе, Моріс Агюлон та Марк Ферро зробили те, чим вони могли заповнити лауну, але вона все ще залишається дуже широкою. Характерний підхід до історії групи, суттєва відсутність інтересу щодо особистостей та подій, напевно, пов'язані із цим інтересом до середньовіччя та раннього нового часу. Бродель легко проігнорував Філіппа II, але Наполеон, Бісмарк чи Сталін кинуть йому більший виклик.

Що стосується групи, яка пливе під прапором "тотальної історії", то досить парадоксально розглядати її внесок у те, що умовно визначається як економічна, соціальна, політична та культурна історія. Одним із досягнень групи було заперечення традиційних та пропозиція нових категорій, від "сільської історії" Блока у 1930-х роках та "матеріальної цивілізації" Броделя у 1960-х - до соціокультурної історії сьогодення. І все ж таки, важливість внеску в економічну історію, зробленого Лабруссом та його послідовниками, є незаперечною. Також важко заперечувати те, що політику було недооцінено, принаймні тимчасово (у 1950-1960-х роках), і, принаймні, деякими членами групи.

Ще одним засобом оцінки руху "Анналів" є дослідження його провідних ідей. Згідно з поширеним стереотипом образу групи, вона цікавилася історією структур протягом тривалих відрізків часу, застосовувала квантитативний метод, претендувала на науковість та

заперечувала свободу волі людини. Навіть як характеристика праць Броделя та Лабрусса ця точка зору є надто спрощеною і ще менше годиться для оцінки руху, який пройшов крізь різні фази й залучив багато видатних інтелектуалів. Буде корисно розглянути інтелектуальні протиріччя в межах руху. Ці протиріччя могли бути творчими. Випадково це чи ні, але вони залишаються нерозв'язаними.

Конфлікт між свободою та визначеністю, чи між соціальною структурою та людською діяльністю, завжди роз'єднував істориків групи "Анналів". Блок та Февр відрізняв від марксистів їхнього часу, саме той факт, що їхні захоплення соціальною та економічною історією не поєднувалося з вірою в те, що економіка та суспільні сили мають визначальну роль. Февр був крайнім волюнтаристом, Блок - поміркованішим. З іншого боку, у другому поколінні відбувся перехід до детермінізму - географічного, у випадку Броделя, та економічного - у Лабрусса. Їх обох звинуватили у вигнанні людей з історії та концентрації своєї уваги на географічних структурах та економічних тенденціях. У третьому поколінні, серед істориків, які цікавилися такими темами як розлучення, в розумінні шлюбної стратегії, або звичка до читання, спостерігалось відхилення до волюнтаризму. Історики ментальностей не вважали більше (як це робив Бродель), що особистості є в'язнями свого світогляду, а зосередили свою увагу на "опорі" соціальному тиску⁴⁴.

Протиріччя між соціологією Дюркгейма та людською географією Відаля де ла Блаша сягає корінням так глибоко, що могло б вважатися частиною структури "Анналів". Традиція Дюркгейма заохочувала узагальнення та порівняння, тоді як підхід Відаля зосереджено на особливостях неповторного в окремому регіоні. Засновники намагалися поєднати два підходи, але їхні акценти відрізнялися. Блок був ближчий до Дюркгейма, а Февр (усупереч своєму інтересу до проблемно-орієнтованої історії) - до Відаля. Як свідчать регіональні монографії, опубліковані в 1960-1970-х роках, у середній фазі руху переважав Відаль. Бродель не нехтував ані порівнянням, ані соціологією, але він був значно ближчий до Відаля, ніж до Дюркгейма. Однією з причин до залучення соціальної антропології третім поколінням "Анналів" може бути те, що ця дисципліна (звернена в обидва боки - як до загального, так і до конкретного) може допомогти історикам знайти рівновагу.

Зробимо підсумки. Що стосується першого покоління, то варто навести оцінку, дану Броделем. "Кожний окремо - ані Блок, ані Февр

не були найвидатнішими французькими істориками епохи, але разом - так"⁴⁵. У другому поколінні важко навіть уявити історика середини ХХ ст. такого ж рівня як Бродель. Нині значна частина найцікавіших історичних праць все ще створюється у Парижі.

Розглядаючи рух у цілому, бачимо цілу низку чудових книг, щодо яких важко втриматися від визначення - шедевр. "Королівський дотик", "Феодальне суспільство", "Проблема невір'я", "Середземномор'я", "Селяни Лангедока", "Цивілізація та капіталізм". Також варті уваги дослідницькі об'єднання, які були спроможні здійснити проекти, що вимагали занадто багато часу від окремої людини, аби довести будь-яку тему до успішного завершення. Тривале життя руху дало можливість історикам створювати одну роботу на основі іншої (так само як і виступати проти деяких). Назвати тільки найважливіші досягнення історії у стилі "Анналів", означає скласти переконливий список: проблемно-орієнтована історія, порівняльна історія, історична психологія, гео-історія, історія довготривалого часу, серійна історія, історична антропологія.

На мій погляд, видатним досягненням групи "Анналів" протягом усіх трьох поколінь було введення в науковий обіг величезних просторів історії. Група розширила територію історика до непередбачуваних просторів людської поведінки та соціальних груп, які ігнорувалися традиційними дослідниками. Це розширення історичної території пов'язане з відкриттям нових джерел та розвитком нових методів, які розробляють їх. Воно також пов'язане зі співробітництвом з іншими дисциплінами, які вивчали людство, від географії до лінгвістики, та від економіки до психології. Це міждисциплінарне співробітництво тривало понад шістьдесят років - явище, що не має аналогів в історії соціальних наук.

Саме через цю причину назва цієї книги відсилає нас до "Французької історичної революції", а вступ починається словами: "Значну частину найбільш новаторських, славнозвісних та значущих історичних праць ХХ ст. було створено у Франції". Ця дисципліна вже ніколи не буде такою як раніше.

ПРИМІТКИ

¹ Про "парадигму "Анналів", див. Stoianovich (1976). Спеціальний випуск журналу "Review" (1978) було присвячено "Впливу школи "Анналів" на соціальні науки". Див. також Gil Pujol (1983).

² Ерік Хобсбаум згадує, що коли був студентом Кембриджа в 1930-х роках, то відвідував лекції Марка Блюка, предявленого аудиторії як найвидатнішого на той час медієвіста. "Review" (1978), p.158.

³ Для підтримки цього узагальнення не завадило б здійснити серйозне дослідження тиражу.

⁴ Загальне обговорення “Анналів” в Італії в Dumard (1978). Перший том “Історії Італії” Ейнауді, виданий приятелем Броделя Романо, мав назву “Оригінальні особливості” – звернення до “Оригінальних рис аграрної історії Франції”.

⁵ Malowist (1972).

⁶ Braudel (1958); пор. із Pomian (1978).

⁷ Braudel (1978), p.250. Kula (1960) коментарі до твору Броделя.

⁸ Kula (1962).

⁹ Пор. з Iggers (1975), pp.80ff, 192ff.

¹⁰ Найбільшим винятком є Febvre (1922, 1928) та Bloch (1931, 1939-40, 1949).

¹¹ Додаткові деталі та посилання у Burke (1978).

¹² Було б повільним порівняти вислови, в яких англійські соціологи критикували Дюркгейма; англійські психологи Хальбвакса, а англійські історики – “Анналісти”.

¹³ Bartlett (1932).

¹⁴ Hobsbawm (1978).

¹⁵ Спеціальний випуск “Review” (1978) містить багато коментарів на відносини між “Анналами” та марксистом.

¹⁶ Wesseling (1978).

¹⁷ Vernant (1966). Ця книга має підзаголовок дослідження “історичної психології”. Автор віддає належне не Февру, а психологу І. Еммерсону.

¹⁸ Veune (1976).

¹⁹ Vansina (1978). Див. особливо pp.10,112,197,235. Щодо дебатів стосовно придатності підходу “Анналів” до історії Африки, див. Clarence-Smith (1977) та Vansina (1978).

²⁰ Brunschwig (1960). Деякі молоді дослідники історії Африки ближчі до традиції Броделя.

²¹ Як і у випадку Африки, кілька французьких дослідників історії Індії визнають велику залежність від традиції “Анналів”.

²² Reid (1988). Пор. з Lombard (1976), глобальне дослідження невеличкої держави. Батько автора, Моріс Ломбар, був видатним медіцином, пов’язаним з “Анналами”.

²³ Granet (1934).

²⁴ Gernet (1982). Автор є сином ученого-класициста Луї Жерне, а науковим керівником його дисертації був А. Дем’євіль – колишній учень Лабрусса.

²⁵ Там же, pp.12, 189. Посилання дано до французького видання.

²⁶ Стосовно Тернера та Броделя, див. Andrews (1978), p.173. Щодо більш амбівагентної реакції, див. Penretta (1979).

²⁷ Переважно Wachtel (1971); Lafaye (1974); Mauro (1963); Murra et al. (1986); збірник статей з “Annales”; Gruzinski (1988).

²⁸ Foucault (1969), p.32. Chartier (1988), p.57, примітки, які свідчать, що Фуко був “уважним читачем” серійної історії у 1950–1960-х роках.

²⁹ Duby (1987), p.133.

³⁰ Baker (1984), p.2.

³¹ Там само.

³² Spate (1979-88).

³³ Braudel (1953b).

³⁴ Birnbaum (1978); Wallerstein (1974-80), том 1; Abrams (1982), pp.333ff.

³⁵ Найсвіжіший приклад у Lévi-Strauss (1983).

³⁶ Evans-Pritchard (1961), p.48, цитує Февра та Блока. Він також цитує Піренна, Відала, Гране, Дюмезіля, Мейє та Соссюра.

³⁷ Evans-Pritchard (1937). Пор. сюжет про самозапевняючий характер віри в отруйний оракул (р.194) з королівським догиком у Блока. Еванс-Пritchard, який студіював середньовічну історію перед зверненням до антропології, напевно читав Блока.

³⁸ Sahlin (1981), p.8. Пор. з Sahlin (1985).

³⁹ Abel (1935), яке стало відоме французьким історикам лише після війни.

⁴⁰ Hoskins (1955, 1957).

⁴¹ Структурно-функціональні пояснення запропоновані Coutau-Bégarie (1983) та Wallerstein (1988).

⁴² Himmelfarb (1987), p.101.

⁴³ Емар, Бешасар, Шошо, Деліль, Деломо, Жоржелін, Кляшш, Латайєр.

⁴⁴ Vovelle (1982).

⁴⁵ Braudel (1968a), p.93.

ПРИМІТКИ ПЕРЕКЛАДАЧА

^I Шоста секція – науковий підрозділ, заснований 1947р. і призначений для вивчення суспільних наук у Школі вищих досліджень (École des Hautes Études). Частиною Шостої секції є також і Центр історичних досліджень (Centre des Recherches Historiques).

^{II} Антропологія в англomовних країнах так називають наукову дисципліну, відому нам під назвою етнологія. Як правило, виділяють соціальну та культурну антропологію.

^{III} Регресивний метод був застосований М. Блоком, який підкреслював необхідність “читати історію навпаки”, оскільки історики знають набагато більше про ближчий до них час, ніж про віддалений, і тому слід тільки обережно переходити від відомого до невідомого, рухаючись у зворотньому хронологічному напрямку.

^{IV} “Селяни Лашедока” – одна з перших монографій Леруа Ладорі, представника третього покоління “Анналів”. Уперше видана 1966 р., вона одразу принесла авторові визнання в наукових колах.

^V Рабле – Франсуа Рабле (1494–1553), французький письменник, автор відомого роману “Гаргантюа та Пантагрюель”. У своїй монографії “Проблема невір’я у XVI ст.: релігія Рабле” (1942) Люсьєн Февр на прикладі твору Рабле досліджував ментальність епохи Ренесансу.